

ЛИДИЈА НИКИТОВИЋ

НАЛАЗИШТА ГВОЗДЕНОГ ДОБА У ОКОЛИНИ ЧАЧКА

Лидија Никитовић
УУ 32000 Чачак
Народни музеј

UDK: 902.2(497.11)..638"

Од свог оснивања, 1953. године, Народни музеј у Чачку, као један од својих приоритетних задатака, уврстио је рекогносцирање шире околине Чачка. Том приликом посебно је обрађена проблематика праисторијских тумула, од којих су неки припадали халштатском периоду. Ископавања кнежевске некрополе у Атеници,¹ 1958. и 1959. године, у сарадњи Народног музеја у Чачку и Археолошког института у Београду, дало је прве значајне податке о гвозденом добу овог краја. Разноврсност и богатство материјала указали су на повезаност чачанске регије у историјском и културном смислу са осталим подручјем Балкана у току гвозденог доба.

Претходна сазнања о овом периоду била су сасвим скромна: неколико података о налазима гвозденог доба из Марковице од С. Тројано-

1. М. Ђукњић – Б. Јовановић, *Илирска кнежевска некропола у Атеници*, Чачак, 1966.

вића и А. Станојевића,² а занимљив је податак о ћилибарској нисци из Заблаћа, коју доноси професор В. Карић.³ По оснивању и током рекогносцирања Народни музеј у Чачку прикупио је мањи број налаза овог периода. Међутим, често без прецизних података о месту и условима налаза.

Ако се изузму истраживања атеничке некрополе, тумула у Мрчајевцима (локалитет Гушавац), мањи сондажни радови на локалитету Велика башта у Вујетинцима и ископавања некрополе у Мојсињу, готово сви остали подаци добијени су у склопу истраживања са другом тематиком. У сарадњи Народног музеја у Чачку и Завода за заштиту споменика културе у Краљеву, 1973. и 1979. године, извршена су заштитно-конзерваторски радови на вишеслојном локалитету Градина – Соколица у селу Остри. У дислоцираном културном слоју, осим бројног материјала из енеолита и бронзаног доба, евидентирани су налази керамике из халштатског периода. У оквиру пројекта „Средњовековни градови на територији општина Чачак, Лучани и Горњи Милановац” Археолошког института у Београду и Народног музеја у Чачку сондирано је више градина и том приликом, осим других налаза, евидентирана је керамика гвозденог доба, што је употпунило слику о материјалној култури и хронологији овог периода на широј околини Чачка.

Као полазна основа за хронолошку детерминацију локалитета и налаза коришћена је периодизација М. Гарашанина и Д. Гарашанина за територију Србије.⁴ Аутори су издвојили четири развојне фазе, а М. Стојић је урадио и финију периодизацију за Поморавље и басен Велике Мораве, тако да гвоздено доба I има фазе (од Ia до Id), гвоздено доба II, (фазе II a – II b) и гвоздено доба III (III a, III b, III c).⁵

Главну геоморфолошку целину чачанског краја представља долина Западне Мораве од њеног изласка из Овчарско-кабларске клисуре. Ова долина просечне дужине око 30 км, ширине 15 км, окружена побрђем, отворена је према југоистоку краљевачко-крушевачкој котлини. У географском смислу ток Западне Мораве представља везу западне Србије са басеном Велике Мораве као једним од главних комуникационих праваца централно-балканског простора. Јужно од чачанске котлине уздиже се брдско-планински крај – Драгачево, док се северно издваја подручје око Горњег Милановца са доминантним врховима Руд-

2. С. Тројановић – А. Станојевић, *Праисторијске сиварине рудничког округа*, Старинар, 7, Београд, 1890, 104–105.

3. В. Карић, *Србија*, Београд, 1887, 87.

4. М. Гарашанин, *Праисторија на шлу Србије*, Београд, 1973, 404–406.

5. М. Стојић, *Гвоздено доба у басену Велике Мораве*, Београд – Светозарево, 1986, 89–96.

ника – Велики и Мали Штурац. На овом пространом географском простору ископавањем и рекогносцирањем у зависности од диспозиције и врсте локалитета могу се издвојити три типа налазишта: насеља градинских карактеристика, равничарска насеља и некрополе.

НАЛАЗИШТА ГРАДИНСКОГ ТИПА

Јеличка Градина – Граб

Ово налазиште евидентирано још у XIX веку од стране путописца Ф. Каница и Ј. Ердѣљановића,⁶ а и после рекогносцирања од стране стручњака Народног музеја у Чачку⁷ опредељено прелиминарно у антички период. Археолошка ископавања у оквиру пројекта „Средњовековни градови на територији општина Чачак, Лучани и Горњи Милановац” регистровала су и праисторијско насеље из гвозденог доба, а резултати су публиковани.⁸

Налазиште је лоцирано на доминантном врху Градини (кота 846 м) у склопу јеличког масива. Са источне стране локалитета је литица, док северну и јужну страну представљају стрме падине. Најбољи приступ налазишта је са северозапада. Малобројни праисторијски материјал (око 50 фрагмената) евидентиран је у југозападном ареалу локалитета током истраживања базилике А, као и у две сонде лоциране при врху.⁹ Релативна распрострањеност праисторијске керамике указује да је налазиште током гвозденог доба заузимало шири простор. Поједини фрагменти са утиснутом „S” спиралом (Т. II/6,7), као и разгнута обода са урезаним троугластим орнаментом (Т. II/8, 9), опредељују локалитет у гвоздено доба II а. Једно раме суда са утиснутим „X” знацима (Т. II/5) указује и на нешто млађи период – гвоздено доба III.¹⁰

6. F. Kanitz, *Serbien I*, Leipzig, 1904, 541–542, J. Ердѣљановић, Доње Драгачево, Насеља и покрло становништва, књ. 1, Београд, 1902, 120.

7. Д. Ранковић – М. Икодиновић, *Извештај систематских рекогносцирања доње Драгачева*, Зборник радова Народног музеја, VII, Чачак, 1973, 163.

8. Б. Анђелковић, *Праисторијски налази са локалитета Јелица – Градина*, Зборник радова Народног музеја, XVIII, Чачак, 1988, 81–83. Пројекат „Средњовековни градови на територији општина Чачак, Лучани и Горњи Милановац” реализује се у сарадњи Археолошког института у Београду и Народног музеја у Чачку. Руководилац пројекта је Милоје Васић, а ископавањем руководи Михаило Милинковић.

9. Ибид, Т. IV.

10. М. Стојић, *Керамика из гвозденог доба рађена руком у басену Зајадне Мораве низводно од Овчарско-кабларске клисуре*, Зборник радова Народног музеја, XXII–XXIII, Чачак, 1992–1993, 7.

Градина Соколица – Остра

Локалитет се налази у северозападном делу села, на купастој стени испод западних падина планине Острице. Ово узвишење је дубоким усеком издвојено из поменутог масива, тако да су југоисточна и источна страна заштићене литицама, а приступ локалитету је могућ са северозапада и запада.

Сондажним ископавањима 1973. и заштитно-конзерваторским радовима 1978. године истражен је касноантички рефугијум из VI века. Ископавањем је констатовано да је у античко време плато нивелисан, тако да је праисторијски слој поремећен, а материјал дислоциран и стратиграфски непоуздан. Културни слој садржавао је керамику енеолита, бронзаног доба и халштатаи био је просечне дебљине од 0,85 м до 1,15 м. У односу на остали праисторијски материјал, керамика гвозденог доба релативно је малобројна, али указује да је Градина дуже време била насељена. Фрагмент већег суда – питоса (Т. I/1) са украсом од вишеструких гирланди и утиснутих кругова, орнаменти какви се јављају током гвозденог доба I d, у хоризонту Калакача.¹¹ Део канелованог рамена (Т. I/5) упућује на гвоздено доба I b, односно на културу Гава-Белегиш II. Остали евидентирани примерци са „S” утиснутом спиралом и украсом у техници лажног шнура карактеристични су за гвоздено доба II a (Т. I/2, 3, 4).

Врх Острице – Вујетинци

Острица је планиски врх – део крајњих обронака планине Рудник. Изразито је купастог облика, са надморском висином 802 м. Сам врх је плато елипсастиг облика, димензија 115 м x 30 м, и са њега се пружа одличан поглед на све стране. Најбољи приступ је са севера, док су остале падине доста стрме, нарочито западна.

Локалитет је сондажно рекогносциран 1988. године када је на југоисточном делу платоа отворен контролни ров. Том, приликом испод хумуса регистрован је културни слој дебљине 0,30 м, који је лежао на стеновитој подлози. Осим неколико фрагмената античке керамике, евидентиран је и халштатски материјал: делови здела фасетираног и увученог обода, фрагменти већих судова грубе фактуре, као и један канелован фрагмент суда (Т. V/1, 2).

¹¹ Д. Поповић, *Керамика гвозденог доба у Срему*, Београд, 1981, 23, Т. II/2, Р. Medović, Калакача, Нови Сад, 1988, 309.

Сам положај локалитета указује на насеље градинског типа, мада је изразито доминантан положај могао бити коришћен и као осматрачко место. Регистрована праисторијски керамика, зделе увученог и фасетираног обода, као фрагмент канелованог рамена суда опредељују налазиште у гвоздено доба I в.

Јеринин град – Горња Црнућа

Локалитет се налази на тешко приступачном месту Градини (кота 900), који је један од обронака планинског масива Рудника. Јужна страна заштићена је литицом док се са запада и истока спуштају стрме падине. Локалитет је вишеслојан, сондиран 1986. године, а резултати су објављени.¹² Осим налаза из античког периода, бројан археолошки материјал (око 70%) везан је за халштатску епоху. Пре керамичког материјала припада фрагментима већих судова грубе фактуре, док је орнаментисана керамика заступљена са „S” утиснутом спиралом, шрафираним троугловима и лажним шнуром (Т. I т, 8 и Т. II/1, 4). Овај систем украшавања, као и карактеристични типови здела, опредељују овај локалитет у гвоздено доба II а. Један фрагмент са таласасто урезаним линијама указује и на нешто ранији период, гвоздено доба I д.¹³

У току истраживања нису евидентирани трагови фортификација, али је нађена већа количина металне згуре, настале као резултат топионичарске делатности на овом терену.

Градина – Вучковица

Овај вишеслојни локалитет из праисторије и касне антике налази се у источном делу села, на тешко приступачном узвишењу које се пружа правцем север – југ. Са северне и јужне стране налазе се литице, са истока је стрма падина, док је са запада прилаз приступачнији. Локалитет је сондиран 1986. године, а резултати ископавања су објављени.¹⁴

На градини се налазе делимично очувани зидови из касне антике, а културни слој дебљине од 0,20 м до 0,50 м лежао је на стеновитој подлози. Материјал из гвозденог доба и антике налажен је помешан. Пра-

12. Н. Јудајић – С. Поповић – М. Милинковић, *Резултати истраживања вишеслојног налазишта на локалитету Јеринин град – Горња Црнућа код Горњег Милановца*, Зборник радова Народног музеја, XVI, Чачак, 1986, 81–91.

13. М. Стојић, *Керамика из гвозденог доба рађена руком у басену Западне Мораве изводно од Овчарско-кабларске-клисуре*, 8.

14. М. Перишиновић – Н. Јудајић, *Сондажна истраживања вишеслојне градине у Вучковици код Гуче*, Зборник радова Народног музеја, XVI, Чачак, 1986, 75–79.

историјска керамика заступљена је деловима лонаца, здела фасетираног и увученог обода (Т. II/11, 12) и орнаментиком карактеристичном за ово време. Систем украшавања, „S” утиснута спирала, шрафирани троуглови и таласате линије (Т. III/1–3), опредељују налазиште у гвоздено доба II а.

Осим поменутих локалитета на којима је документован халштатски материјал, на средњовековној градини Тријески код Горњег Милановца и Лишкој ђави у Драгачеву, у току ископавања пронађен је по један фрагмент керамике из гвозденог доба.¹⁵

РАВНИЧАРСКА НАСЕЉА

Велика башта – Вујетинци

Испод северозападних падина планине Острице, у атару села Вујетинаца, рекогносцирањем је евидентиран локалитет Велика башта. То је сунчана заталасана падина, где се у ораници на површини од око 2,5 ха прате фрагменти праисторијске керамике. Налазиште је сондирано 1988. године, а резултати су публиковани.¹⁶ Сондирањем су утврђене југоисточне границе локалитета.

Стратиграфска слика је једноставна. Керамика је налажена у танком девастираном културном слоју, дебљине око 30 цм. Регистровано је једно отворено ватриште, као и ров, чија је функција нејасна.

Осим бројних фрагмената већих судова, карактеристичне налазе презентују зделе биконичног облика, увученог обода са фасетама или канелурама, често са језичастом дршком на рамену (Т. IV/1, 3). Посебну групу представљају делови канелованих посуда (фрагменти обода, врата и рамена), који одговарају судовима типа Гава урни (Т. IV/7, 8). Керамика је украшена урезаним линијама (које подсећају на плитке жљобове), утиснутим круговима (Т. IV/6, 7) и пластичним ребрима са косим зарезима. Аналогни материјал јавља се на широком простору од Војводине из хоризонта канеловане керамике,¹⁷ јужног Поморавља и басена Велике Мораве.¹⁸ Особине керамичке продукције опредељују овај локалитет у гвоздено доба I б-с.

15. М. Стојић, *Керамика из гвозденог доба рађена руком у басену Западне Мораве низводно од Овчарско-кабларске клисуре*, 8.

16. Лидија Никитовић, *Праисторијски локалитет Велика башта у Вујетинцима код Чачка*, Зборник радова Народног музеја, XX, Чачак, 1990, 47–52.

17. П. Медовић, *Канелована керамика прелазног периода Војводине*, Рад војвођанских музеја, 31, Нови Сад, 1988–1989, 46 и д.

18. М. Стојић, *Gvozdeno doba u basenu Velike Morave*, 91–92.

Ливадице – Вујетинци

Налазиште је откривено рекогносцирањем и налази се на западним падинама планине Острице. На површини од неколико ари изорава се, углавном, груба атипична керамика. Један фрагмент рамена суда са косим канелурама, сличан налазима са оближњег локалитета Велика башта опредељује ово мало налазиште у гвоздено доба I в.

Ливадчине – Остра

Локалитет се налази на крајњим источним падинама планине Острице. На површини од неколико хектара прате се спорадично налази керамике, грубе фактуре, које својим особинама одговарају налазима са два претходна локалитета.

Обреж – Атеница

Налазиште на коме се спорадично приликом градње кућа евидентирају углавном фрагменти грубе керамике. Налази се на пространој тераси изнад моравске котлине, које сада представља источну периферију Чачка. Материјал је налажен на површини од неколико хектара и углавном атипичан. Регистрован је и један фрагмент пехара са хоризонталном канелуром на рамену (Т. V/6), који би одговарао гвозденом добу I в.¹⁹

Трнавско поље – Трнава

Приликом копања септичке јаме у трнавском пољу (двориште Лазара Милошевића), на дубини од 2 м, појавио се културни слој са праисторијском керамиком и животињским костима. У стратуму дебљине 0,60 м гро керамичког материјала припада судовима већих димензија, грубе фактуре (Т. III/4). Издваја се карактеристични фрагмент суда чији је реципијен украшен косим канеловањем, као и масивна дршка овалног пресека са благо наглашеним ребром (Т. III/5, 6), што би одговарало гвозденом добу I в.²⁰

Окућница Радича Радичевића – Горња Краварица

У долини Краваричке реке, на окућници Р. Радичевића, приликом копања септичке јаме уочен је културни слој са праисторијским мате-

19. М. Стојић, *Keramika iz гвозденог доба рађена руком*, 7.

20. Ибид.

ријалом. Овај стратум, дебљине око 0,50 м, садржавао је керамику грубе фактуре, црне или тамно сиве боје. Фрагменти здела са увученим ободом, (Т. V/5) као и раме већег суда типа Гава урни, определили би овај локалитет у гвоздено доба I b.²¹

Брусничко гробље – Брусница

Налазиште у селу Брусници код Горњег Милановца откривено је, такође случајно, 1994. године. Укопавањем гробне раке на источној падини сеоског гробља, испод хумуса, констатован је слој дебљине 0,60 м са керамичким налазима. Осим атиничних фрагмената црне и тамно сиве боје, нађен је и део зделе коничног облика са увученим ободом (Т. V/3), као и раме пехара са низом утиснутих „S” спирала (Т. V/4) карактеристичним за гвоздено доба II b.

НЕКРОПОЛЕ

Видовско-пријеворско гробље – Видова

На простору савременог гробља, код ушћа Каменице у Западну Мораву, налази се некропола од седам праисторијских хумки. У оквиру самог гробља три су хумке изразито калотастог облика, пречника од 18 м до 20 м, које се у основама дудурују. Оштећене су укопавањем гробних рака и подизањем капеле. Две хумке на тридесетак метара даље доста су заравњене, деформисане обрадом земље и трасом сеоског пута. Још две хумке на суседним парцелама раскопане су од стране мештана, а по њиховом казивању имале су централну конструкцију од камена.

Из једне од хумки у гробљу, на простору где се сахрањују припадници породица Томић, потичу следећи налази:

- огрлица – торквес од бронзане жице овалног пресека, а са косим густим канелурама које имитирају тордирање. По крајевима жица се сужава, има ромбичан пресек, док су крајеви раскуцани у сада оштећене спиралне завршетке (Т. V/7). Пречник износи 16,5 цм x 14,3 цм.²²

- двопетљаста лучна фибула са ногом у облику беотског штита. Лук је овалног пресека, при крају се сужава где је и ојачан са три пла-

21. Ибид.

22. М. Стојић - Л. Никитовић, *Ada in Prijedor bei Čačak*, *Starinar.*, XLVII, Beograd, 1996, 205-206, Abb 1.

стична ребра. Нога је украшена урезима у облику слова V (Т. V/8). Дужина фибуле износи 8,7 цм.

● масивна бронзана гривна кружног пресека са пребаченим крајевима, који се сужавају. Орнаментисана је снопом урезаних лиција и троуглова по крајевима (Т. V/9). Пречник је 7,9 цм x 7,3 цм.

Од ове групе предмета који су према подацима са терена нађени укопавањем једне гробне раке, несумњиво најстарији предмет представља тордирани торквес. Налаз у остави из Коњуше показује да се ова врста накита јавља почетком гвозденог доба I, односно у перидоу Ха А,²³ а на Гласинцу већ од фазе IV б нису у употреби.²⁴ Према периодизацији Р. Васића, овакви торквеси припадају хоризонту 1, старијег гвозденог доба Србије (800/750–650 године пре нове ере).²⁵ Пронађена фибула припада познатом и широко распрострањеном типу, који се јавља на целом Балкану, од касног VII до средине VI века пре нове ере. Овај облик посебно је карактеристичан за фазу Гласинац IV с,²⁶ а Р. Васић их у својој подели опредељује у хоризонт гвозденог доба 2 за Србију (650 – 550 пре нове ере).²⁷ Наруквица са пребаченим крајевима такође је један од распрострањених облика које су дуго биле у употреби. Припада истом времену мада релативно сиромаштво украса указује на старији тип ових налаза.²⁸

Из једне хумке поред калуђерске воденице изорано је и једно гвоздено листолико копље.²⁹

У току 1986. године извршено је систематско ископавање једне хумке удаљене око 500 м источно од поменуте некрополе у потесу Аде. Резултати ископавања показали су да хумка није из гвозденог доба, како се очекивало, већ да је заснована у раном бронзаном добу.³⁰ Ово отвара проблем: да ли су и остали тумули у оквиру Видовско-пријеворског гробља засновани током бронзаног доба, а послужили каније за сахрану и током халштата? Један од површинских налаза из хумке под путем, фрагмент обода типично ватинског пехара,³¹ указује на ову могућност.

23. Д. Гараштин, *Каталог метала I*, Народни музеј Београд, Праисторија I, Београд 1954. 24. Т. XI/3.

24. В. Ћовић, *Гласиначка култура, Праисторија југословенских земаља*, V, Сарајево, 1987, 582.

25. Р. Васић, *О хронологији старијег гвозденог доба у Србији*, *Старинар Н. С. XXVIII–XXIX*, 1977–1978, 262.

26. В. Ћовић, *Гласиначка култура*, 608, 612.

27. Р. Васић, *О хронологији старијег гвозденог доба*, 260.

28. Ибид.

29. М. Стојић – Л. Никитовић, *Адаи ин Пријевор bei Čačak*, *Abb. 1*.

30. Ибид.

31. Ибид.

Гушавац – Мрчајевци

Некропола Гушавац од пет праисторијских хумки налази се петнаестак километара источно од Чачка у моравској долини, на око један км од корита Западне Мораве. Две хумке су биле потпуно уништене док је на осталим извршено археолошко истраживање током 1970, 1974. и 1975. године, а материјал је публикован.³²

Ток ископавања показао је велика оштећења које су претрпеле ове целине услед укопавања средњовековне некрополе и радозналости мештана. На то указује и податак да је у три истражене хумке евидентирано 388 млађих гробова.

Хумка I

Хумка је имала промер 28 м, очуване висине око 0,50 м. У току ископавања у средишњем делу регистрована је оштећена конструкција изграђена од камена облутка. Тачан облик и димензије нису се могле утврдити, али, према радијалном распореду поремећеног облутка, конструкција је вероватно била кружног облика. Између камена уочени су трагови горења (комадићи гара), а гробни прилог састојао се од ћилибарских перли. Са простора центра прикупљено је 86 целих и фрагментованих перли, углавном аморфног облика, док је тек неколико моделовано (VI/9 – 10). Из хумке потиче и једна тракаста дршка, која се хронолошки не може одредити. У току ископавања нађен је и један број предмета од гвозденог лима и масивног гвожђа, који су, на основу облика, вероватно припадали гвозденом умбу штита, као и деловима копља.³³

Ова ситуација са кружном централном конструкцијом, која, иако оштећена и сиромашна налазима, указује на сличан погребни обред примењен и у атеничкој некрополи.

Налаз керамике из раног бронзаног доба, упућује на могућност примарне инхумације током овог периода.

Хумка II

Овај тумул, пречника 24 м, развучене калоте, био је највише оштећен укопавањем средњовековних гробова, па је материјал нала-

32. Систематска истраживања обавио је Народни музеј у Чачку. Радовима је руководила Милена Икодиновић, а чланови екипе били су: Душанка Ранковић и Мишо Хуџец. М. Стојић, *Локалитет Гушавац у Мрчајевцима – Резултати истраживања гробова из праисторије*, Зборник радова Народног музеја, XXVII, Чачак, 1997.

33. Ибид.

жен дислоциран по откопним слојевима. Пронађено је седам ћилибарских перли, од којих су две биле обрађене (Т. VI/6) – једна купаста, а друга у облику паралопипеда. Такође је евидентирано седам целих и две фрагментоване перле од полихромне стаклене пасте (Т. VI/4). Остали налази су:

- биконична бронзана перла (Т. VI/7),
- сребрна жица правоугаоног пресека (Т. VI/5),
- стаклена перла са 5 ражњева (Т. VI/8).

Керамичко налази такође су дислоцирани и фрагментовани:

- део левкастог пехара са тролисном стопом, сиве боје од фино пречишћене земље (Т. VI/1),
- пехар чији је горњи део левкаст, доњи заобљен са тракастом дршком која прелази обод,³⁴
- фрагмент суда fine фактуре са тракастом дршком на рамену (Т. VI/3),
- реконструисани суд типа скифос, који вероватно представља локалну имитацију грчког узора (т. VI/2).

Хумка III

Ова гробна целина такође је била оштећена средњовековним инхимацијама, а развучена калота имала је пречник 23 м. Налазила се непосредно уз хумку II са њене јужне стране.

На простору првобитног центра истражено је ватриште димензија 1,20 м x 0,80 м. У оквиру њега у слоју са траговима горења регистрован је гробни налаз. Према податку из дневника, остаци сагореле масе са ломаче ван хумке донети су и у још топлом стању расути по централном простору тумула. У спаљеној маси налажени су комади гвозденог лима, вероватно оплате дебљине 2 мм. Пет примерака имало је облик ромба и можда су били делови неког дебљег оклопа, (Т. VI/11). По овом налазу, као и по фрагменту гвозденог тулца и делу скитске стрелице, ради се о спаљеном гробу мушкарца. Пронађена је стаклена перла са пет режњева.

На периференом делу хумке у нивоу основе (р. дубина 0,72 м), истражена је површина од облутка, правоугаоне форме, димензија 2,46 м x 1,25 м. У оквиру ње пронађено је само неколико фрагмената атипичне керамике и комадићи угљенисаног дрвета.

34. Ибид.

У западном делу хумке откривена је група плочастог камена, која можда представља неку форму жртвеника, везану за сахрану у периоду гвозденог доба. Између три вертикално постављене плоче налажени су ситни комадићи костију, вероватно животињског порекла(?), а цела ова површина била је прекривена већим плочастим каменом.

Начин сахрањивања у овим хумкама и прилози, иако релативно сиромашни, упућују на културну и временску паралелу са атеничком некрополом и могу се датовати у крај VI и почетак V века пре нове ере. Делови посуда рађених руком, као што је левкаст пехар са тролишном стопом, налажени су осим у гробним целинама (Атеница, Љуљаци, Костолац)³⁵ и на локалитетима насеобинског карактера (Доња Рача, Сарина Међа),³⁶ већ су означени као облици који се културно и етнички везују за Трибале.³⁷

Хумке, из Мрчајеваца би стога највероватније биле место сахране саплеменика атеничког кнеза, који су били нешто нижег ранга.

Умке – Атеница

Овај локалитет, на коме су истражене две монументалне хумке, налази се у равници поред Западне Мораве, испод последњих обронака јеличког побрђа. Простор је сада у потпуности урбанизован и представља источну периферију Чачка.

Истраживања, којима су руководили др Борисав Јовановић и Миlena Ђукнић, обављена су у току 1958. и 1959. године. Систематски су истражене обе хумке, које су дале изузетне податке о конструкцији тумула, погребном обичају и богате гробне прилоге. Резултати ових ископавања, као и целокупни покретни материјал, детаљно су публиковани од стране аутора ископавања у посебној монографији,³⁸ а такође и у оквиру посебних извештаја и радова објављених од 1959. године.³⁹

35. М. Ђукнић – Б. Јовановић, *Илирска кнежевска некропола у Ајеници*, 9, Т. XXVI/3; М. Јефтић *Керамика гвозденог доба на централно балканском простору*, Београд, 1983, 8, 18, Т. VIII/1, Т. II/3.

36. М. Стојић, *Gvozdeno doba u basenu Velike Morave*, 81, 102–103; *Isti, Keramika iz gvozdenog doba rađena rukom u basenu Zapadne Morave nizvodno od Ovčarsko-kablarske klisure*, 18–19; D. Srejić, *Tribalski grobovi u Quqacima*, *Starinar* N. S. XL-XLI, 1989–1990, 141–149.

37. Исто.

38. М. Ђукнић – Б. Јовановић, *Илирска кнежевска некропола у Ајеници*, Чачак, 1966.

39. М. Ђукнић – Јовановић, *Импортовани зрчки предмети из Ајенице*, Гласник САНУ, XII, 1, 1960, 86–87; *Isti, Ајеница – Умке*, *Starinar*, XII, 274–275; М. Ђукнић, *Ајеница – Умке*, *Археолошки преглед*, I, 1959, 51–54; М. Ђукнић, *Илирске хумке у Ајеници*, Чачак, 1960; М. Ђукнић – Б. Јовановић, *Ilirian Princely Tombs in Western Serbia, Archeology*, Vol. 19, 1; *Isti, Ilirian Princely Necropolis at Atenica*, *Arch. Jugosl.*, VI, 1966.

Хумка I

Хумка је имала пречник око 35 м, просечне висине 1 м, и била је нешто једноставније конструкције у односу на хумку II. После нивелисања терена за место изградње тумула постављена је централна конструкција од камена, периферни потпорни прстен, периферни гроб, а по завршеном ритуалу и сахрани извршено је затрпавање ове сакралне целине. У оквиру хумке регистрована су два гроба са остацима спаљених покојника, док је само спалиште лоцирано у оквиру периферног прстена. Гробни прилози нађени су измешани са остацима ломаче, између камена који је послужио за формирање конструкције. На основу карактеристичних прилога: накита од злата, сребра, ћилибарских и стаклених перли, централна гробна конструкција хумке I опредељена је као место сахране жене –кнегиње. Према налазима гвоздене колске конструкције, кнегиња је спаљена на двоколици. Периферни гроб такође са луксузним налазима, представљао је место сахране детета аристократског порекла.

Хумка II

Хумка II била је већих димензија мада знатно оштећена пресецањем пута и подизањем економских зграда. Пречник је износио око 70 м, а очувана висина од 1 м до 1,5 м. Резултати ископавања дали су делимичан одговор о начину подизања тумула. Пре сахране одређено место је нивелисано и на њему су жртвоване жвотиње (пас, дивља свиња и говече – тур). После овог чина површина је поново заравњена, па су подигнуте гробне конструкције: централни гроб, спалиште, потпорни прстен и занимљива жртвена конструкција изграђена од облутака који су сложени у траке. Састављена је од четири правоугаона простора, а источни и западни део имали су 13, односно девет жртвених јама, које су такође, биле обележене облацима. Централна камена конструкција садржавала је остатке покојника спаљеног на колима са четири точка, оклопом и личним наоружањем. И овде су гробни прилози полагани између редова камена при изградњи конструкције. Налаз се састојао од предмета аутохтоне израде и импорта од злата, сребра, ћилибара и бронзе. Евидентирани су: керамичка посуда – ојнохос, делови бронзаних судова, накита и коштане оплате. Сви гвоздени предмети, укључујући и оружје и делове кола, били су изложени ватри. За разлику од хумке I, централни гроб хумке II, услед присуства оружја и делова штита – гвозденог умба, несумњиво је припадао ратнику, племенском вођи.

Осим аутора ископавања М. Ђукњић и Б. Јовановића, који су некрополу датовали у крај VI и почетак V века пре нове ере, везујући је за гласиначки културни комплекс,⁴⁰ и други аутори бавили су се овим хумкама са посебним освртом на културну атрибуцију. У синтетским радовима о гвозденом добу М. Гарашанин⁴¹ атеничке хумке везује за илитски сунстрат, док их Д. Срејовић приписује Трибалима.⁴²

У обимној студији о кнежевским гробовима старијег гвозденог доба, А. Палавестра урадио је детаљну аналитичко-синтетску анализу свих ових целина и пратећег материјала, дајући Атеници посебно место као једном у целости документованом налазу.⁴³ Аутор је, такође, датовао Атеницу у крај VI и почетак V века пре нове ере, етнички опредељујући ове хумке као највероватније трибалске.

Р. Васић је, у више радова, анализирао импортовани материјал, са посебним освртом на хронологију, путеве доспећа на ову територију као и идентификацијом центара из којих предмети потичу.⁴⁴ Аутор наглашава читав низ специфичности атеничких налаза у односу на суседне територије, постојеће материјалне и историјске тешкоће за етничку атрибуцију, тако да указује на могућност издвајања једне мање културне групе на овој територији.⁴⁵

С друге стране, ослањајући се на анализу аутохтоних налаза, у првом реду керамике, и генезу неких облика у басену Велике Мораве и Поморавља, М. Стојић ову територију приписује Трибалима, опредељују атеничку нектополу као несумњиво трибалску.⁴⁶

Лугови – Бенг у Мојсињу

Локалитет се налази у моравској равници, са леве стране Ибарске магистрале, на путу Чачак – Краљево, удаљен према кориту реке око 2 км. У оквиру некополе регистроване су четири хумке доста разноврстне калоте (релативне висине 0,50 до 0,70 м) и пречника од 17 м до 21 м.

40. М. Ђукњић – Б. Јовановић, *Илирска кнежевска некропола у Ајеници*.

41. М. Гарашанин, *Праисторија на јилу Србије*, Београд, 1973, 497–505.

42. Д. Срејовић, *Културе гвозденог доба, Историја српског народа*, I Београд, 1981, 62.

43. А. Палавестра, *Кнежевски гробови старијег гвозденог доба на централном Балкану*, Београд, 1984, 77.

44. Р. Васић, *Прилози проучавању Ајенице*, Зборник радова Народног музеја, XVI, Чачак, 1986, 5–17; *Исти, Кнежевски гробови из Новог Пазара и Атенице, Праисторија југословенских земаља, V. Железно доба, Сарајево, 1987, 644–650.*

45. Р. Васић, *О етничкој припадности кнежевских гробова у Ајеници*, Зборник радова Народног музеја, XXV, Чачак, 1995, 17–22.

46. М. Стојић, *Керамика из гвозденог доба рађена руком у басену Западне Мораве изведена од Овчарско-кабларске клисуре*, 14–19. *Исти; Трибалске хумке у долини Западне Мораве и Јужне Мораве*, Зборник радова Народног музеја, XXV, Чачак 1995, 5–13

У току 1997. године извршено је систематско истраживање једне од хумки,⁴⁷ а резултати истраживања дати су у форми извештаја.⁴⁸

Истражена хумка имала је пречник 21 м, доста развучене калоте што је последица обраде земљишта. Ископавања су дала бројне предмете и нове податке о сахрањивању у различитим праисторијским периодима овога краја. На основу стратиграфије, констатована су три хоризонта сахрањивања. Најстаријем хоризонту припадају четири гроба (један двојни и два индивидуална), у којима су сахрањени остаци спаљених покојника. Карактеристике сахране и керамички налази опредељују ову фазу сахрањивања у ватинску културну групу. На основу појединих налаза (игле са махунастом главом) и керамичких урни урађених у Хугелграбер стилу, овај хоризонт припада крају Вг В2 и почетку Вг С фази.⁴⁹

Други и трећи хоризонт сахрањивања припадају старијем гвозденим добу, с тим што другом хоризонту припадају остаци 12 инхумираних покојника, а у оквиру трећег хоризонта издвојене су две гробне целине.

Сви покојници хоризонта 2 положени су у смеру северозапад – југоисток са главом на северозападу. Осим једног покојника сахрањеног у згрченом положају (гроб 18), сви остали су сахрањени опружено. У овој фази сахрањивања посебно се издваја лоше очувани скелет женске млађе особе (гроб 7), која је имала богат накит од бронзе (Т. VII/1–2). Око главе регистровано је пет целих и фрагментованих витичарки, на врату тањи торквес са спирално увијеним крајевима, а у пределу тибиија нађене су и две наногвице од бронзане шипке. Изнад главе налазио се и један фрагментован предмет лептирастог облика за који би се могло рећи да је деформисан и фрагментован ноперинг. Непосредно у пределу стопала пронађена и мала калотаста здела, лоше печене, трошне фактуре (Т. VII/4). Сличан керамички налаз регистрован је у још пет гробова (бр. 1, 2, 10, 15, 16). У гробу 1, сахрањен је мушкарац, у гробу 15 сахрањена је жена, у гробовима 10, 16 и 18 – деца, док се скелетни остаци гроба бр. 2 нису могли старосно и полно одредити.⁵⁰ Као гроб бр. 5 издвојена је целина са неколико фрагмената људских костију прекривених керамичком шољом, чији је обод украшен полукружним зарезима (Т. VII/5).

47. Ископавања је извршио Народни музеј у Чачку у сарадњи са Археолошким институтом у Београду. Чланови екипе били су: Лидија Никитовић, Растко Васић и Милорад Стојић.

48. L. Nikitović – R. Vasić – M. Stojić, *The Mound Necropolis Lugovi – Bend in Mojsinje excavations in 1997*, *Старинар*, 48, Београд 1997.

49. Ибид.

50. Антрополошку анализу обавила К. Zoffmann Zsuzsanna, антрополог из Будимпеште.

Хоризонту сахрањивања 2 у хумци припада још једна археолошка целина. Ради се о остацима пећи чији је отвор окренут ка западу. Пећ, пречника основе 1,65 м, имала је калоту, а испред отвора нађена је већа количина гари. На један метар од отвора пећи у истом нивоу нађена је већа количина керамике, средње и грубе фактуре, делимично украшене фасетама, цик-цак или таласатим линијама. Од керамичких форми заступљени су: зделе, пехари, шоље, судови типа урпи, лонци и питоси. Карактеристични облици и орнаменти одговарају керамици карактеристичној за гвоздено доба Поморавља – фаза I d (Калакача хоризонт).⁵¹ Истом периоду припада и један обод суда нађен у пределу ногу гроба 2, па, уз чињеницу да у делу хумке где је изграђена пећ нису обављане инхимације, говори о временској паралели другог хоризонта сахрањивања и поменуте пећи.

И метални налази гроба бр. 7, поготову регистроване витичарке са тордираном главом, дали су нове податке за хролошку детерминацију. На Гласинцу овакви облици припадају фази III b, односно На А периоду.⁵² Овај налаз, уз друге показатеље из хоризонта (керамика), заједно са торквесом спирално увијених крајева, опредељује скелетне гробове хоризонта 2 у најмлађу фазу прелазног периода из бронзаног у гвоздено доба (фаза I d), односно На В2 (приближно IX век пре нове ере).⁵³

У оквиру трећег хоризонта сахрањивања издвојене су две гробне целине. Као гроб 3 означен је налаз готово без остеолошких остатка (пронађена је само круна зуба) са археолошким прилозима. На мањој површини регистровани су: две бронзане фибуле, бронзана перла и 15 примерака биконичних, цилиндричних и неправилних перли од ћилибара (Т. VIII/1–4). Друга гробна целина, означена као гроб 6, нема остеолошких остатака, а регистрована је испод овалне површине са обланицама у југоисточном делу хумке. Као прилог пронађени су: већи гвоздени оштећен нож (Т. VIII/т), остаци неког бронзаног предмета као и једна калотаста здела (Т. VIII/8). Недалеко од ове целине, у оквиру сличне површине, под обланицама пронађен је фрагментован гвоздени предмет који подсећа на умбо штита (Т. VIII/6). За датовање овог хоризонта сахрањивања значајан је налаз бронзаних фибула. Једна

51. Л. Никитовић – Р. Васић – М. Стојић, *The Mound Necropolis Lugovi – Bent in Mojsinje, excavations in 1997*. М. Стојић, *Гвоздено доба у басену Велике Мораве*, 52–55, 92, Т. 16–20.

52. Б. Човић, *Гласиначка културна група, Трансјорија југословенских земаља*, IV, Бронзано доба, Сарајево, 1983, 424.

53. Л. Никитовић – Р. Васић – М. Стојић, *Некропола под хумкама: Лугови – Бент у Мојсињу*.

припада типу двоветластих фибула са правоугаоном ногом и два мала кружна отвора на њој. Друга, оштећена једноветласта, припада гласиначком типу, али је очуван смао лук са карактеристичним задебљањима. Обе врсте познате су са Гласинца из фазе IV с и почетком V а (око 600 - 450. године пре нове ере). Међутим, како се фибуле са правоугаоном ногом чешће јављају у VI веку, ова гробна целина би највероватније припадала овом времену.⁵⁴ Истом хоризонту хумке припада и налаз оштећеног листоликог гвозденог копља, регистрован испод саме површине у источном делу тумула (Т. VIII/5).

ЗАКЉУЧАК

За разумевање почетних фаза гвозденог доба мора се констатовати да је у чачанској регији као материјална основа за касније културе послужила ватинска група, која је, углавном, заступљена налазима из некропола. Нассобински материјал присутан је само на Градини – Соколици у Остри, где је представљао бројно најдоминантнију керамичку врсту. Расположиви подаци казују да је шире подручје чачанског краја представљало и зону мешања или додира ватинске културе, њене завршне фазе, са Параћинском групом, чији су локалитети констатовани у већем делу Поморавља. Из села Остре потиче и случајан налаз гривне типа Јухор, а овакви примерци се уопштено везују за поменуту групу.⁵⁵ Недостатак насеља из почетних фаза гвозденог доба може се тумачити продуженом егзистенцијом ватинске културе, чије је трајање било прекинуто тек доласком носиоца керамике типа Гава.

Из прслазног периода гвозденог доба I b-c, делимично је истражен само локалитет Велика башта у Вујетишцима, где је евидентирана тамна, канелована керамика, као и судови типа Гава урни. Осим овог налазишта керамика овог хоризонта присутна је на Градини – Соколици, затим на локалитетима око планине Острице (Ливадице и Ливадчине), Обрежу у Атеници као и у долини Трнавске реке. На територији Драгачева случајно је евидентирано налазиште у Горњој Краварици. На основу расположивих података, може се закључити да су набројани локалитети насеобинског карактера једнослојни са тенденцијом ка хоризонталном ширењу, али такође и да је ова територија била релативно насељена у току овог периода.

54. Ибид.

55. М. Вукомаповић, *Шакасија гривна из Остри код Чачка*, Зборник Народног музеја, IX – X, Београд, MCMLXXIX, 19–21. D. Garašanin, *Posebni nalazi na centralno-balkanskom prostoru, Praistorija jugoslovenskih zemalja IV*, Sarajevo, 1983, 806.

Новија ископавања на локалитету Лугови – Бент у Мојсињу дала су значајне податке о сахрањивању у току завршетка гвозденог доба I (гвоздено доба I d – Калакача хоризонт). Добијене су бројне информације о начину и ритуалу сахрањивања, у првом реду већ, уобичајен податак да се за сахрану користе постојећи тумули из старијег периода. У току ове фазе гвозденог доба покојници су скелетно сахрањивани, у опруженом ставу, са рукама постављеним низ тело. Констатован је само један покојник сахрањен у згрченом положају (дете). Већина скелетних гробова имала је прилог – мању калотасту зделу постављену у пределу стопала. У неким деловима хумке констатована су два нивоа сахрањивања инхумираних покојника; међутим, ти гробови били су без налаза. Овако различита ситуација са гробним прилозима, који негде потпуно изостају, или су заступљени само скромном зделом, док у случају гроба 7 садрже богат бронзани накит и указују на значајну друштвену раслојеност у том периоду. Такође, регистровани остаци калотне пећи у западном делу хумке говоре о специфичном ритуалу, али недостатк било каквих налаза у оквиру ње онемогућава конкретно сагледавање њене улоге. Слични проблеми са оваквим објектима регистровани су ископавањем тумула у Лучанима,⁵⁶ као и у оквиру појединих хумки на територији Западне Србије.⁵⁷

Ситуација у току гвозденог доба II знатно је јаснија, јер су истраживања дала нешто комплексније податке. Диспозиција евидентираних локалитета показује да је територија била равномерније насељена, а топографија – да је становништво преферирало углавном места погодна за образовање насеља градинског типа. Ову фазу карактерише комплекс са „S” утиснутом спиралом, који се крајем VIII и почетком VII века пре нове ере стабилизовао и проширио на велику територији од југозападне Румуније, западне Србије, а евидентиран је и на градским насељима у Босни. Осим градине у Остри, која садржи и малобројне налазе из претходне фазе, на осталим градинским насељима (Јеринин град – Горња Црнућа, Вучковица – Градина, Градина на Јелици) заступљен је искључиво овај керамички хоризонт.

Са средњовековне градине у Тријески код Горњег Милановца потиче један фрагмент лонца са тремолираним украсом, који се везује за гвоздено доба II б у Поморављу и басену Велике Мораве.⁵⁸

56. М. Икодиновић, *Защитийно ископавање хумке у Лучанима*, Зборник радова Народног музеја, I, Чачак, 1969, 9 и д.

57. М. Zotović, *Arheološki i etnički problemi bronzanog i gvozdenog doba Zapadne Srbije*, Dis. et Mon. Tom XXVI, 62 i d.

58. М. Стојић, *Керамика из гвозденог доба рађена руком у басену западне Мораве изводно од Овчарско-кабларске клисуре*, 14–19.

Карактеристични керамички стил, који преовлађује, говори о могућности препознавања етничког супстрата. Већ је уочено да се језгро налазишта са „S” керамиком, тзв. Басараби стил, поклапа са територијом коју су антички писци касније определили као трибалску, тако да се Трибали могу идентификовати као носиоци ове керамичке врсте.⁵⁹ Ова могућност, као и сличност археолошког материјала, посебно керамике од фазе II а, указује да је чачански крај повезан са осталим деловима Поморавља, тако да у етничком и културном смислу представља део трибалске територије.⁶⁰

На територији ужичког краја и Подриња, на локалитетима градинског типа (Расна – Шенгољска Градина, Пљосна стијена, Ужички град – Подграђе), јавља се хоризонт са „S” керамиком. Међутим, како примећује М. Зотовић, ова керамичка врста није доминантна.⁶¹

Сахрањивање у току гвозденог доба II у чачанској регији није истражено. Случајно евидентирани налаз из једне хумке у Пријевору (Пријеворско – видовско гробље), указује да је у овом периоду заступљено сахрањивање под хумкама, али да ли се ради о спаљивању или скелетној сахрани – за сада је нејасно. На територији Драгачева такође је забележено сахрањивање под хумкама, јер је, према подацима током рекогносцирања, евидентирано неколико случајних налаза гвоздених копаља из оваквих праисторијских целина.⁶²

Ситуација у току гвозденог доба III такође не даје јасну слику о материјалној култури у свим видовима живота. Иако је терен солидно изрекогносциран, насеља овог периода нису евидентирана. Овом периоду припадају и: некропола у Атеници, Гушавцу (Мрчајевци), као и трећи хоризонт сахрањивања у хумци 1 на локалитету Лугови – Бент у Мојсињу. Хронолошки, најстарији налаз потиче са локалитета у Мојсињу (средина VI века пре нове ере), док су некрополе Гушавца и Атенице хронолошки нешто млађе (крај VI и почетак V века пре нове ере). У Мојсињу и Мрчајевцима регистрован је углавном аутохтони, сиромашнији материјал, док хумке у Атеници садрже бројне луксузне импортоване предмете, који су у потпуности публиковани од аутора ископавања. Разлика у броју и квалитету налаза показује распон друштвене раслојености овог периода.

59. Н. Тасић, *Јужнословенско Подунавље од индоевропске сеобе до њордора Скиџа*, Нови Сад – Београд, 1983, 130–134.

60. М. Стојић, *Керамика из гвозденог доба рађена руком у басену Западне Мораве изводно од Овчарско кабларске клисуре*, 14–19.

61. М. Зотовић, н. д., 70.

62. Д. Ранковић – М. Икодиновић, *Извештај систематских ископивања доњег Драгачева*. Зборник радова Народног музеја, VII, Чачак, 1973, 166.

Из овог периода потиче писани податак грчког историчара Херодота о Поморављу, који, осим што указује на неке географске одреднице, даје и праву етничку слику ове територије називајући равницу око Велике Мораве Трибалском.⁶³ Коментаришући овај податак, Ф. Папазоглу закључује да се територија Трибала није простирала само до десних обала Велике Мораве (Бронго) према истоку, већ је ишла и западније.⁶⁴ Појава материјала гласиначког културног круга на територији западне Србије (Пилатовићи, Ражана, Крива Ријека) указује да је почетком VI века дошло до судара галсиначке популације са носиоцима тзв. Басараби стила на простору око Моравице и Маљена, па постоји могућност да се територија Трибала на западу простирало до Колубаре.⁶⁵ Антички писци помињу сукобе Трибала и Аутаријта, али остаје нејасно у ком је раздобљу до ових одагађаја дошло – пре или после Александровог похода на Трибале (?), Ф. Папазоглу сматра да се илирски продор у Поморавље десио после 335. године пре нове ере, односно после трибалског пораза од стране Македонаца, и то да су само западне територије трибалске земље биле окупиране.⁶⁶ У сваком случају, овај део западног Поморавља у току IV и V века пре нове ере вероватно је припадао групацији трибалских племена и можда је био погранична зона према илирској територији.

Материјални остаци старијег гвозденог доба у чачанској регији прате период најкасније до половине V века пре нове ере. Од овог периода па све до доласка Римљана нема материјалних остатака који би указали шта се дешавало на овом терену у тако дугом временском интервалу.

63. F. Papazoglu, *Sredwebalkanska plemena u predrimsko doba, Djela, Akademije nauka i umetnosti Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1969, 47–51.

64. Ибид.

65. Д. Срејовић, *Културе гвозденог доба, Историја српског народа*, I, Београд, 1981, 58.

66. Ф. Папазоглу, н. д, 38, 86.

SITES DE L'ÂGE DU FER DANS LES ENVIRONS DE TCHATCHAK

Les fouilles des sites archéologiques remontant à l'âge du fer et disséminés dans la région de Tchatchak commencèrent dans deux tertres au village d'Atenica respectivement en 1958 et 1959. Ces travaux donnèrent les premiers résultats importants sur la période en question, tant sous le rapport de la richesse des objets mis au jour que du point de vue du rituel et de l'architecture funéraires. Au cours des années suivantes, grâce à la reconnaissance du terrain, aux fouilles de volume et de caractère différents, furent mis au jour de nombreux sites, ce qui démontra que cette région avait été relativement peuplée au cours de l'âge du fer. Quant à la disposition et au type des sites, on peut les diviser en trois groupes: agglomérations fortifiées, celles des plaines et nécropoles.

Les agglomérations du type de citadelles étaient établies sur les sommets des montagnes d'une hauteur moyenne d'environ 800 mètres et assez difficilement accessibles. À l'exception de la forteresse Sokolica, dans le village d'Ostra, où ont été trouvées la céramique appartenant à la culture de Vatin et celle de la phase I de l'âge du fer, toutes les autres agglomérations fortifiées (Grab – forteresse au sommet de la Jelica, Forteresse de Hiérina à Gornja Crnuća, citadelle de Vučkovića), toutes les autres forteresses contenaient généralement la céramique à l'ornement en „S”, c'est-à-dire objets que l'on situe à l'âge du fer II.

Les agglomérations enregistrées dans les plaines (Velika Bašta – Vujetinci, Livadiće et Livadžine à Ostra et Vujetinci, Obrež à Atenica, Trnavsko Polié à Trnava, ainsi qu'un site à Gornja Kravarica (dans le Dragačevu) ne comprennent qu'une seule couche, on accusant la tendance à s'étendre horizontalement; elles remontent à l'âge du fer I. Seule l'agglomération en plaine, fortuitement mise au jour dans le village de Brusnica (au cimetière de Brusnica), appartient à l'âge du fer II.

Pendant, les objets les plus importants ont été mis au jour dans les nécropoles suivantes: tertres à Atenica, cimetière de Prijedor – Vidovo, Gušavac à Mrčajevci et Lugovo-Bent à Mojsinje. Dans la nécropole d'Atenica (fin du VIe siècle et début du Ve avant l'ère chrétienne), où avaient été ensevelis un chef de tribu et son épouse, ont été trouvés de riches objets funéraires, importés et d'origine autochtone; ceux qui ont été découverts dans les autres nécropoles sont moins riches, mais les informations qu'elles nous ont fournies sont intéressantes. Dans la nécropole située au cimetière de Prijedor et de Vidovo, les fouilles archéologiques n'ont pas été entreprises du fait que le site avait déjà été dévasté par le cimetière et par les travaux agricoles. C'est d'un des tertres de ce cimetière que proviennent des bijoux en bronze fortuitement mis au jour: il s'agit d'un torque, d'une fibule à pied en forme de bouclier béotien et d'un bracelet massif à extrémités qui se chevauchent. Les circonstances précises dans lesquelles ils furent trouvés ne sont pas connues, si bien que l'on ne sait pas si tous les objets en question appartenaient au même ensemble funéraire ou à plusieurs, étant donné que ces formes de bijoux sont caractéristiques d'un vaste territoire et s'échelonnent sur une période allant du VIIIe siècle au milieu du VIe siècle avant l'ère chrétienne.

La nécropole de Gušavac à Mrčajevci a fait l'objet des fouilles systématiques, effectuées vers le milieu des années 70; à cette occasion trois des cinq tertres furent examinés. Tous ces tertres et les constructions funéraires de ceux-ci étaient endommagés dans une large mesure par les inhumations qui y avaient lieu au cours du moyen âge. Les documents archéologiques mis au jour étaient endommagés à leur tour et dispersés dans plusieurs couches. Les objets caractéristiques – perles polychromes en pâte de verre, en ambre et en verre, céramique de fabrication autochtone, ainsi que fragments de lances et de

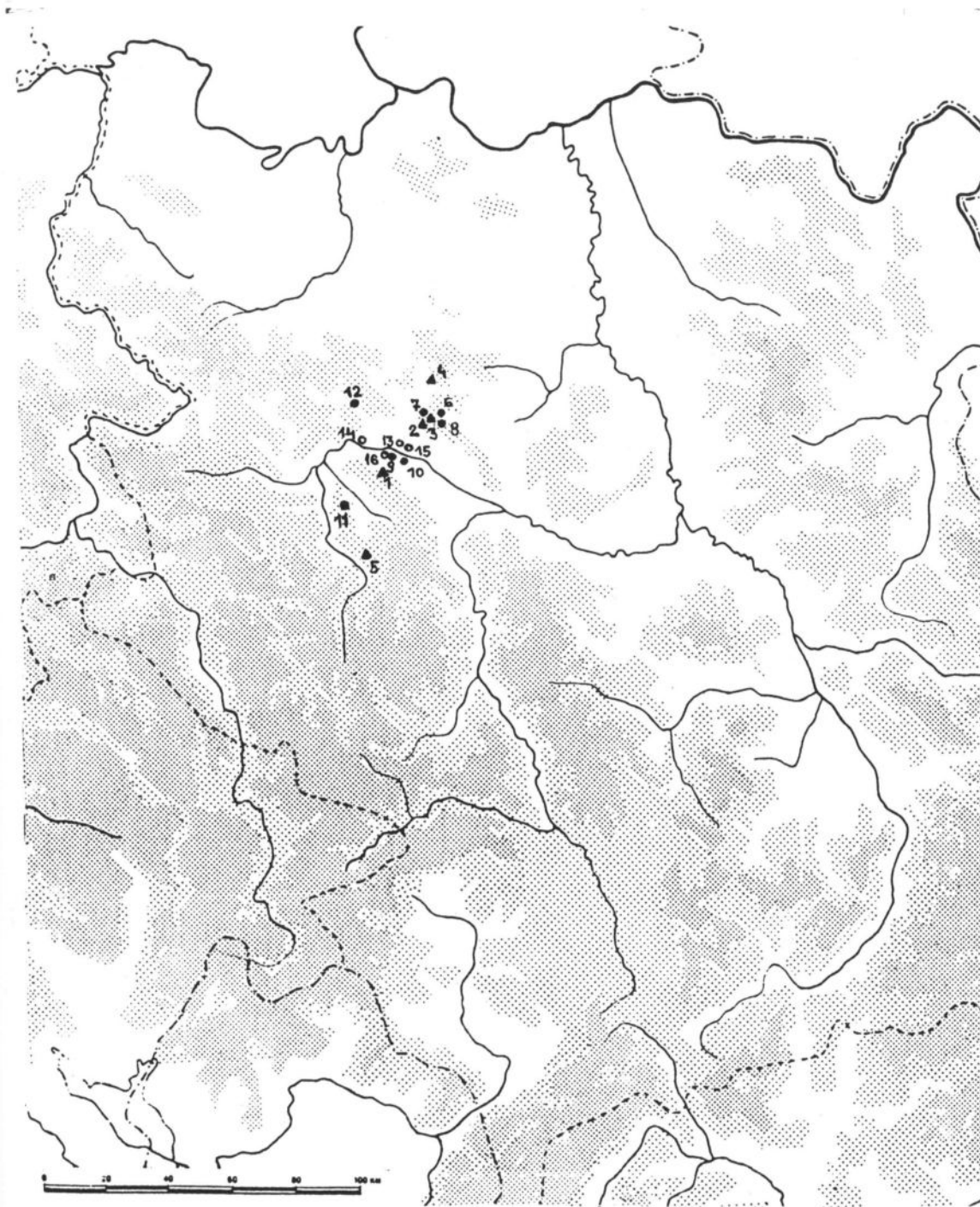
revêtements en fer (cuirasses?) sont à relier chronologiquement à l'époque de la nécropole d'Atenica et proviennent probablement du lieu de sépulture réservé aux membres qui faisaient partie la même tribu que le prince d'Atenica, mais occupaient un rang un peu moins élevé.

Les fouilles récentes effectuées dans le site de Lugovi–Bent de Mojsinje nous ont fourni d'importantes informations sur l'inhumation, telle qu'elle était pratiquée à l'époque du bronze moyenne, ainsi qu'au cours de la période de Hallstatt. A été constatée l'existence de trois niveaux de sépultures. C'est à l'horizon le plus ancien qu'appartiennent les restes des cadavres incinérés. Les caractéristiques de la sépulture et les objets funéraires en métal et en céramique nous font situer cet horizon à la fin de la phase Br B et au début de la phase Br C. Le deuxième horizon et le troisième appartiennent à l'âge du fer, le deuxième horizon comptant douze sépultures et le troisième comprenant deux ensembles funéraires. Les morts du deuxième horizon étaient inhumés étendus dans la direction nord-ouest-sud-est, les bras allongés le long du corps. La plupart des douze tombes contenant des squelettes comportaient régulièrement un même objet funéraire: une écuelle en forme de calotte au niveau des pieds. La tombe de femme no 7 contenait une parure de bronze (torque, bijoux de cheveux à têtes tordues et deux anneaux portés aux chevilles), ce qui indique l'existence des classes sociales dans la période en question. Les bijoux caractéristiques de cette tombe, ainsi que les objets de céramique trouvés dans le tertre qui recouvrait celle-ci, nous font situer les tombes de cet horizon de sépultures à la fin de l'âge du fer I (I d) ou dans la période de Hallstatt (Ha B2).

Le troisième horizon de sépulture comprenait deux ensembles funéraires, presque totalement dépourvus de restes ostéologiques. Les objets qui y ont été découverts – perles d'ambre et fibules particulièrement caractéristiques – nous engagent à situer cette période au milieu du VIe siècle avant l'ère chrétienne.

Toutes les informations recueillies montrent que la région de Tchatchak était relativement peuplée au cours des périodes I et II de l'âge du fer. La situation pendant la période III est quelque peu différente, du fait que seules les nécropoles ont été enregistrées sur le terrain, non pas les agglomérations. Les objets importés, mis au jour dans les tertres d'Atenica, témoignent des relations commerciales avec le monde grec et c'est à cette période que se rapportent les informations écrites dues à Hérodote. En plus des données d'ordre géographique, on trouve dans l'oeuvre de cet historien grec celles d'ordre ethnique aussi: la plaine autour de la Grande Morava y est désignée comme plaine triballe. En se référant à cette information, F. Papazoglou conclut que le territoire des Triballes ne s'étendait pas seulement jusqu'à la rive droite de la Grande Morava (Brongo) à l'est, mais qu'il embrassait aussi les régions sur la rive gauche de la rivière en question. Bien que le bassin de la Morava Occidentale n'y ait pas été mentionné, on peut conclure indirectement, sous toute réserve, que ce bassin faisait partie du territoire des Triballes.

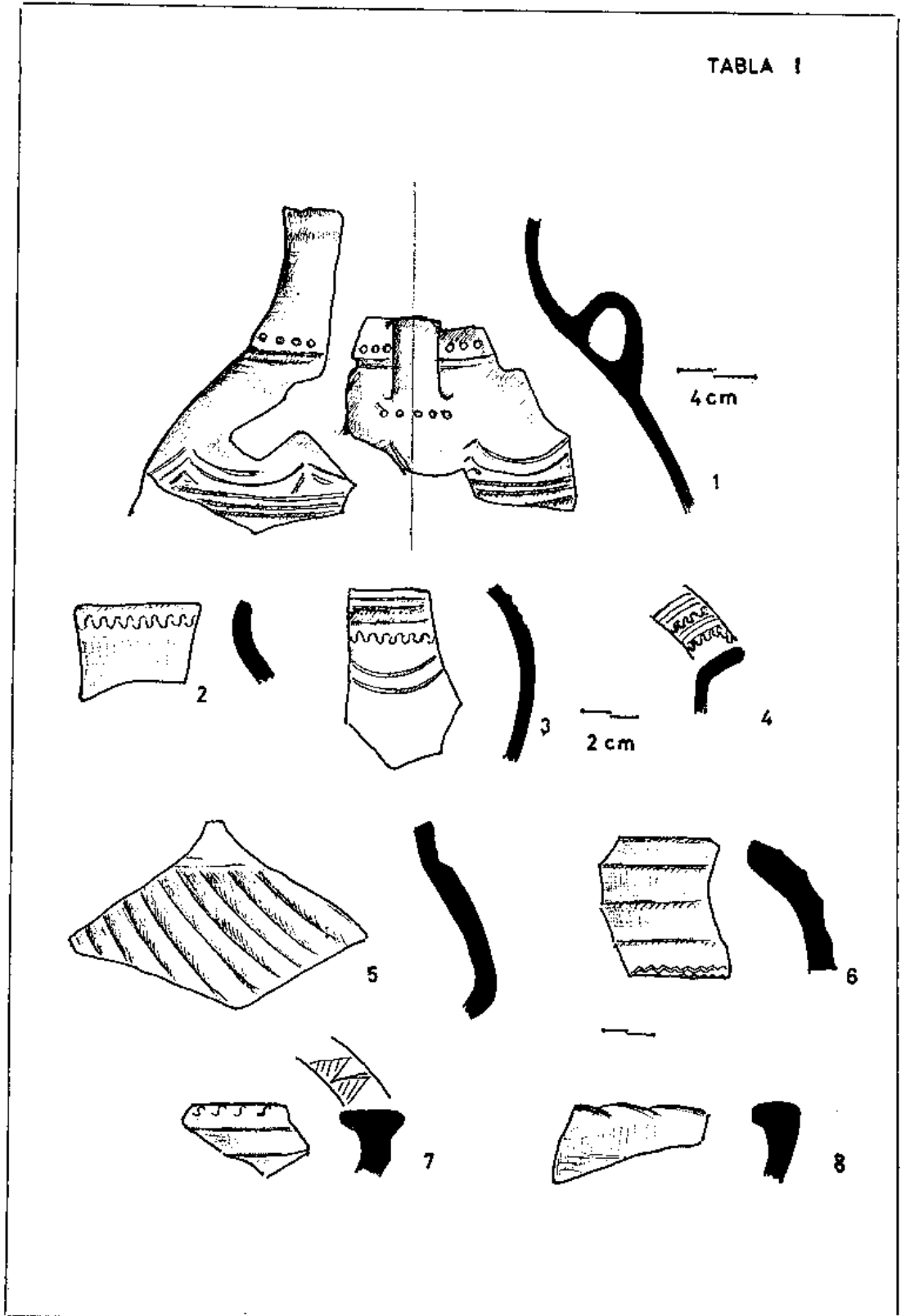
Lidija NIKITOVIC

1. Градина на Јелици – Граб; 2. Градина – Соколица – Остра; 3. Врх Острице – Вујетинци; 4. Јеринин град – Горња Црнућа; 5. Градина – Вучковица; 6. Велика Башта – Вујетинци; 7. Ливадице – Вујетинци; 8. Ливадчине – Остра; 9. Обреж – Атеница; 10. Трнавско поље – Трнава; 11. Окућница Р. Радичевића – Горња Крварица; 12. Брусничко гробље – Брусница; 13. Лугови – Мојсиње; 14. Видовско-пријеворско гробље – Видова; 15. Гушавац – Мрчајевци; 16. Умке – Атеница

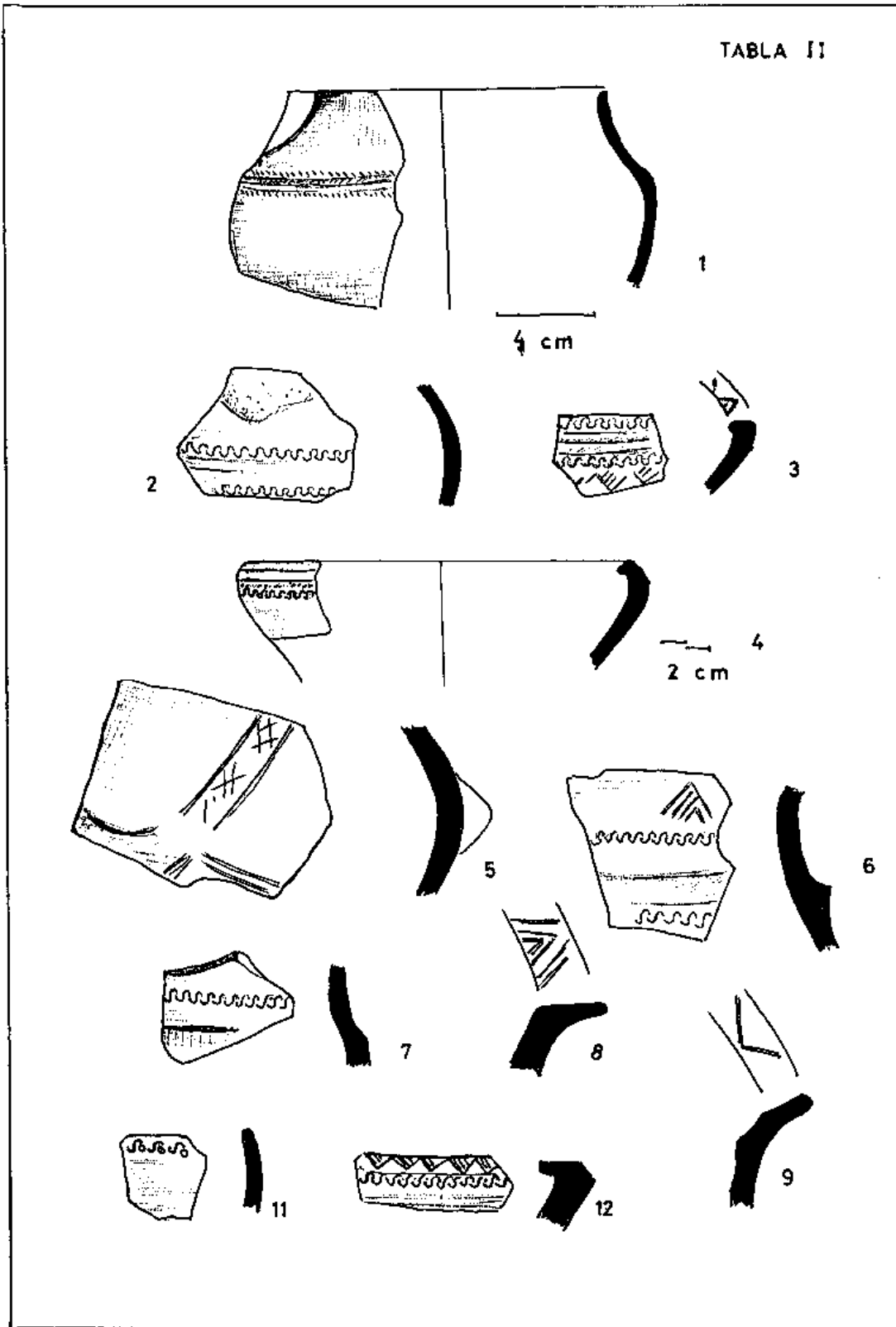
- ▲ Градинска насеља
- Равничарска насеља
- Некрополе

TABLA I

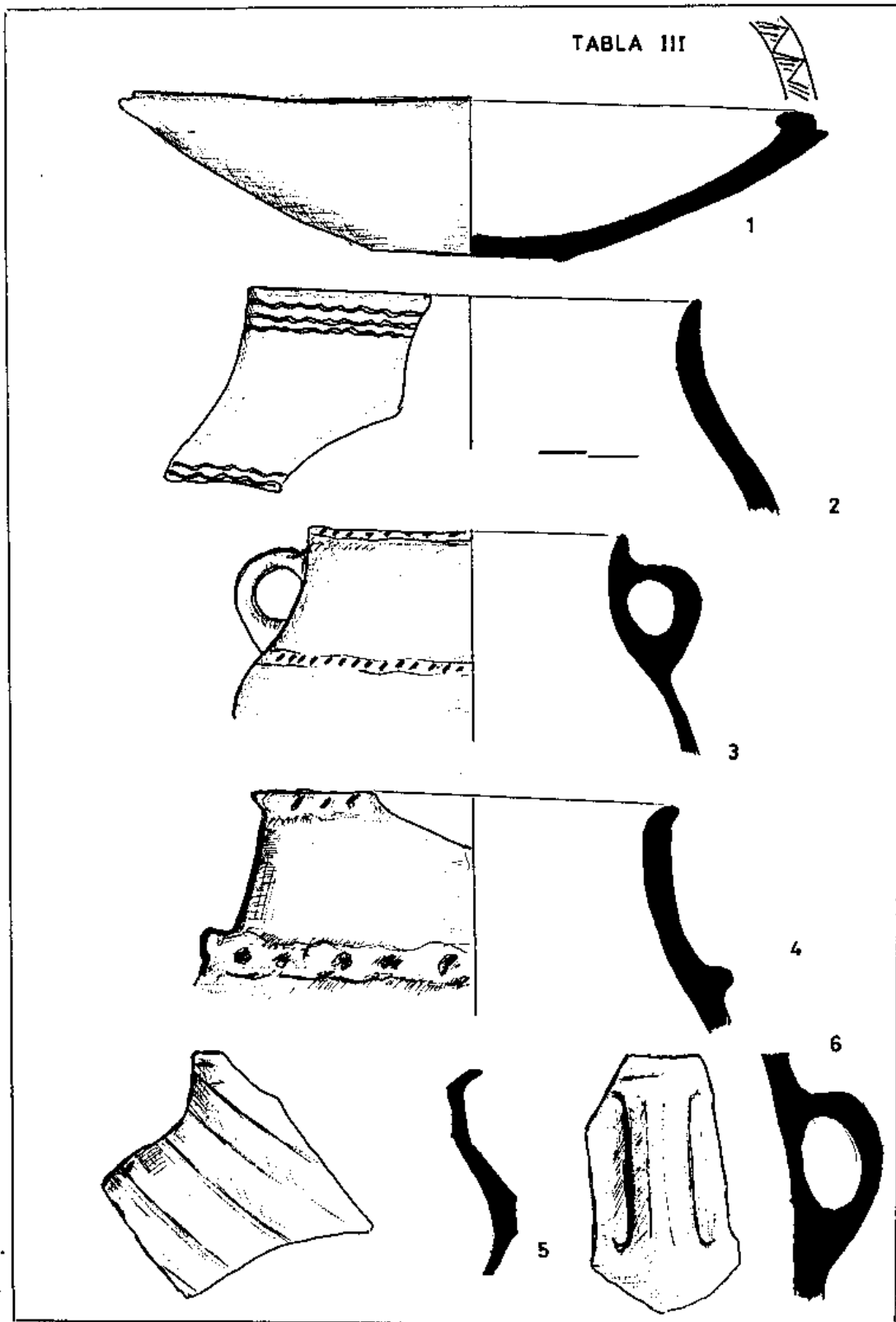

Табла I – Соколица – Остра 1-5, Јеринин град – Горња Црнућа 6-8

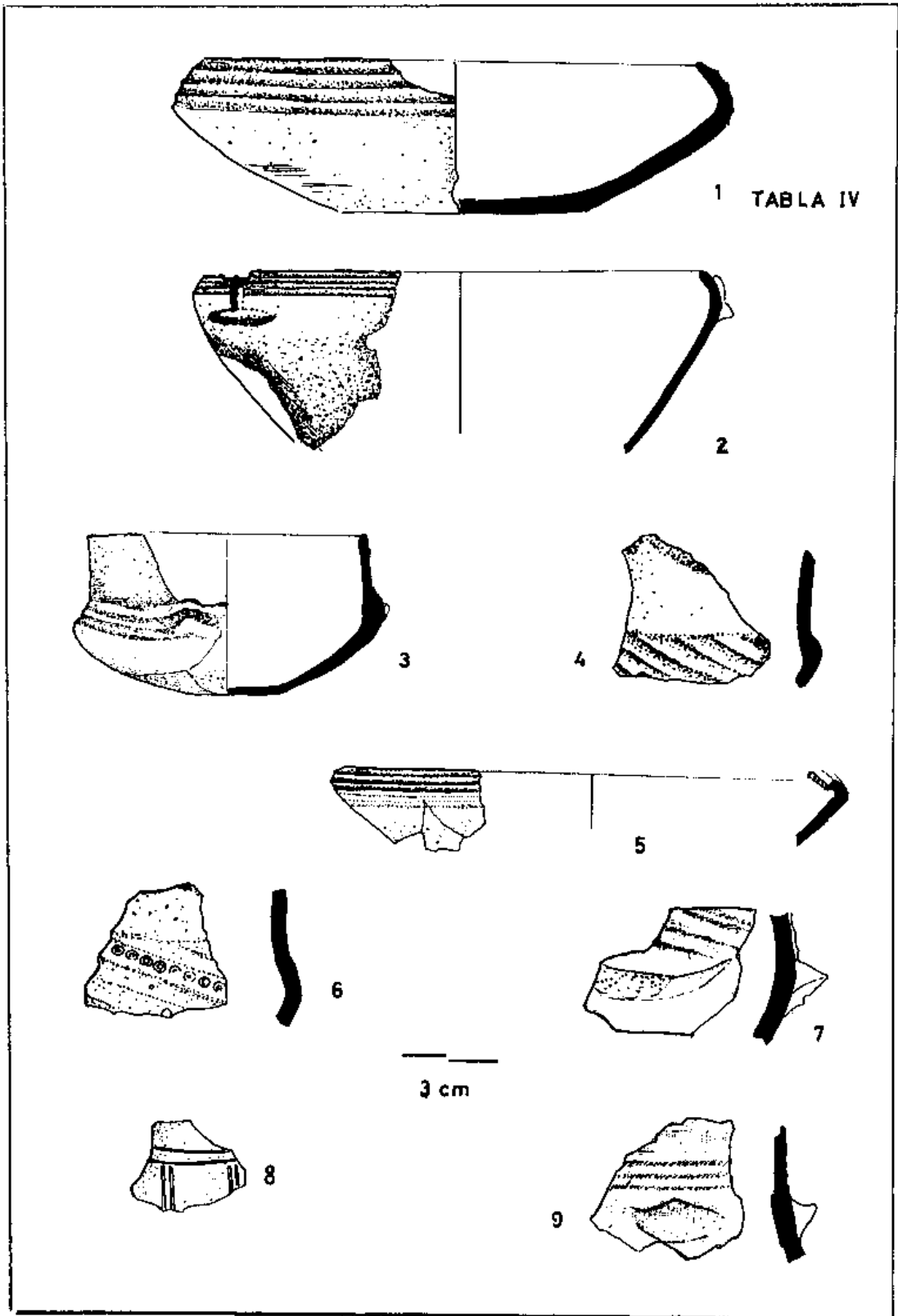
TABLA II

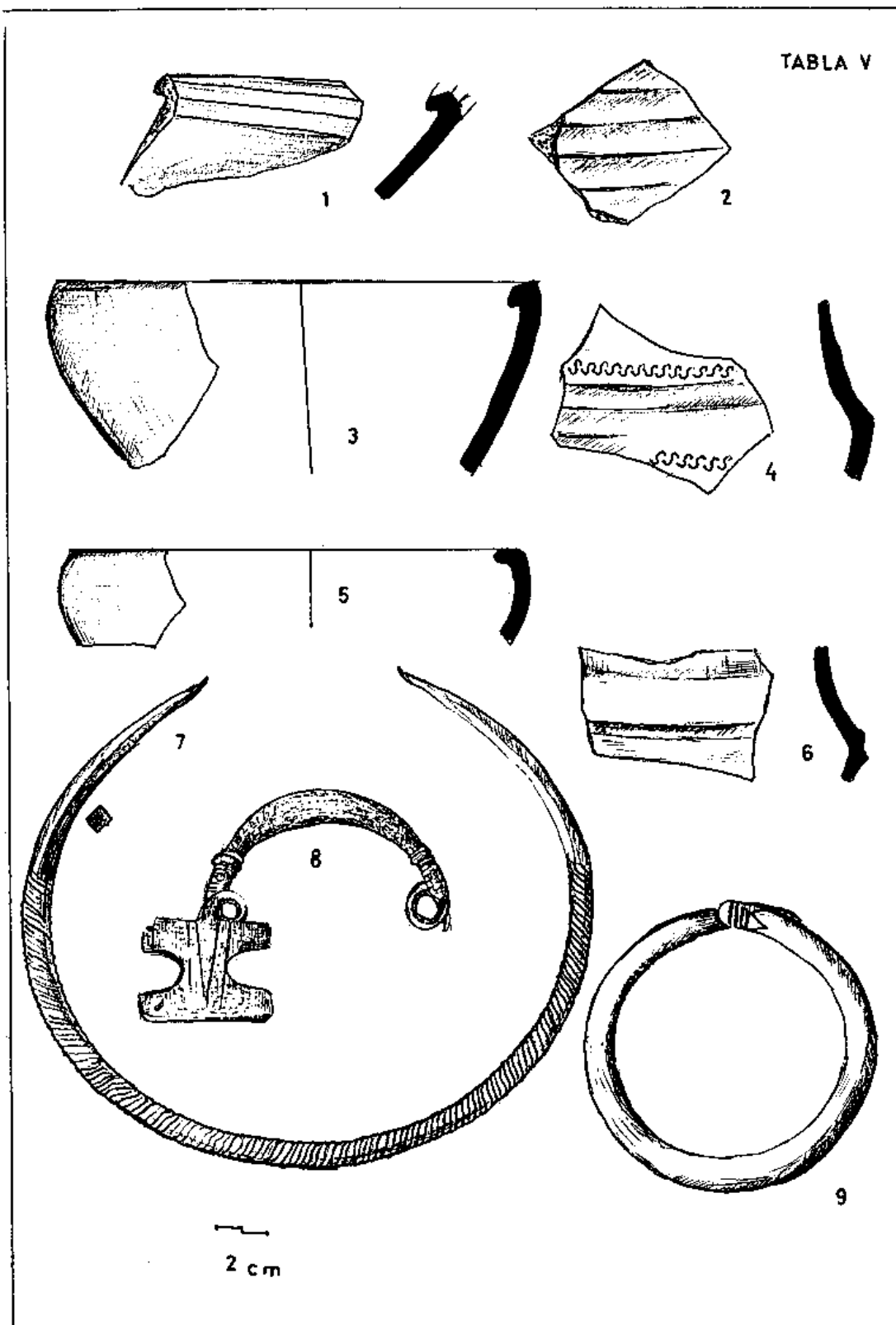
Табла II – Јеринин град – Горња Цриућа 1-4,
Јеличка градина – Граб 6-9, Градина – Вучковица 11-12

Табла III – Градина – Вучковица 1–2, Трнавско поље – Трнава 3–6

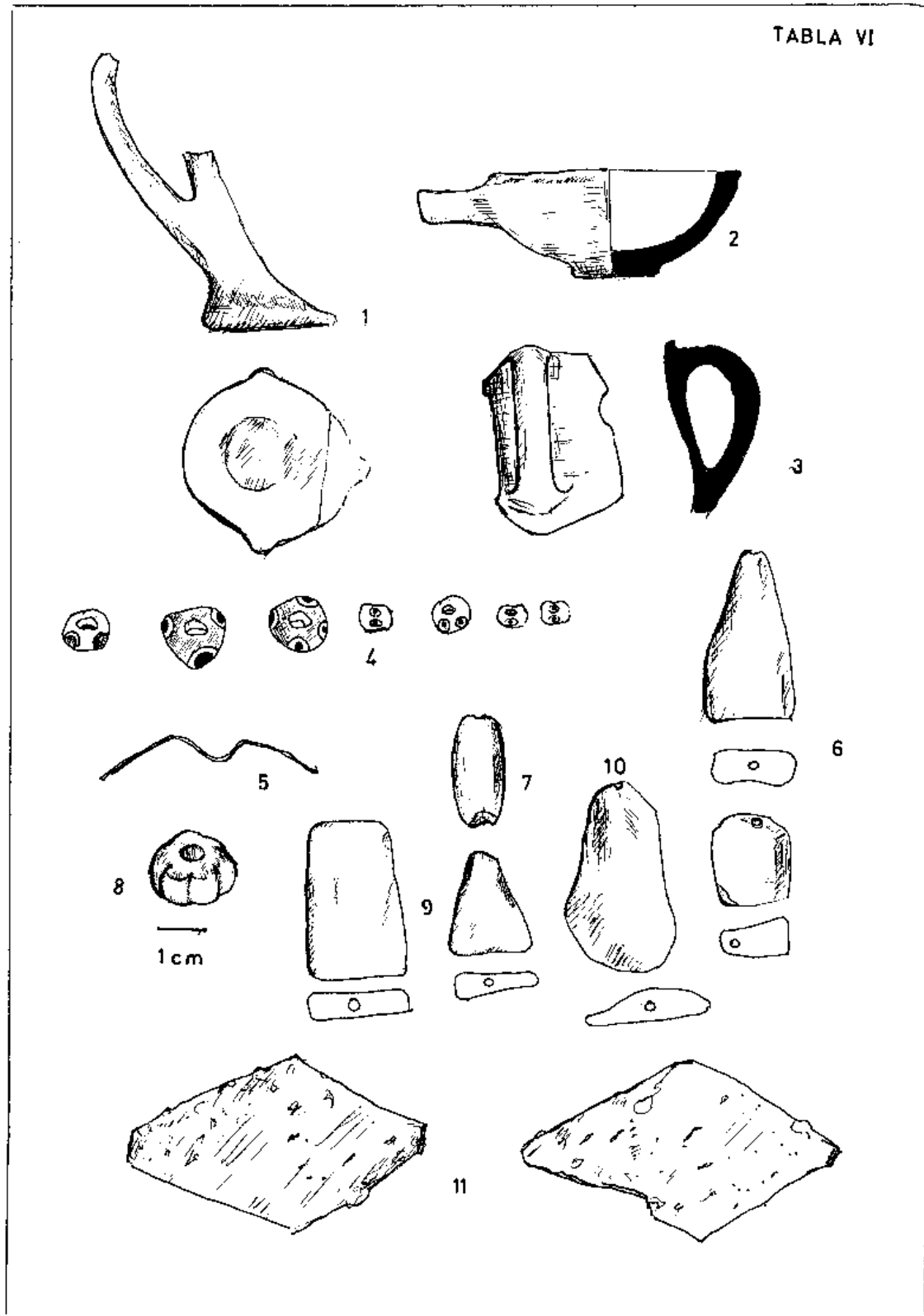

Табла IV – Велика Башта – Вујетинци 1-9

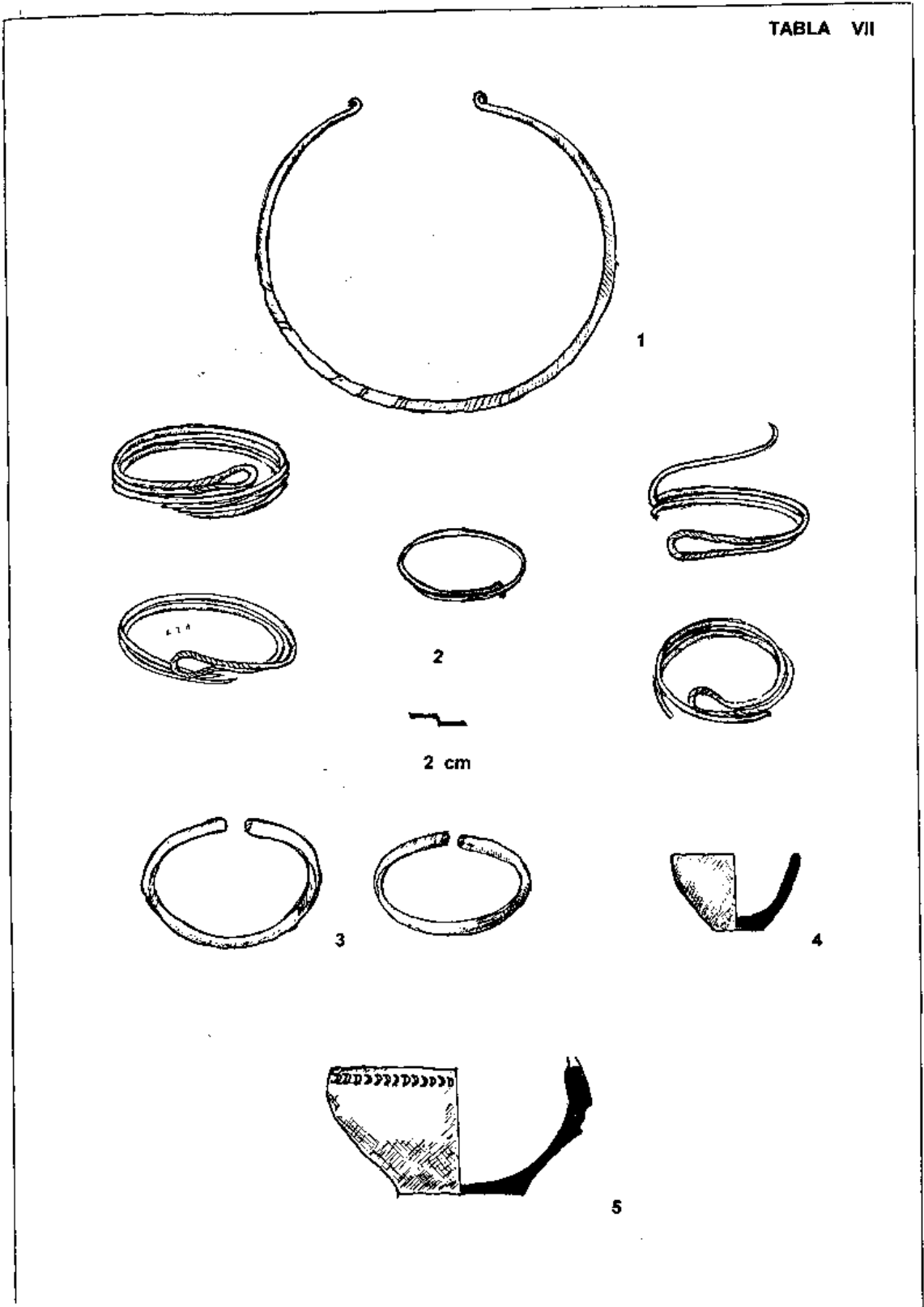

Табла V – Врх Острице – Остра 1–5, Брусничко гробље – Брусница 3–4,
Горња Крварица 5, Пријеворско-видовско гробље – Пријевор 7–9

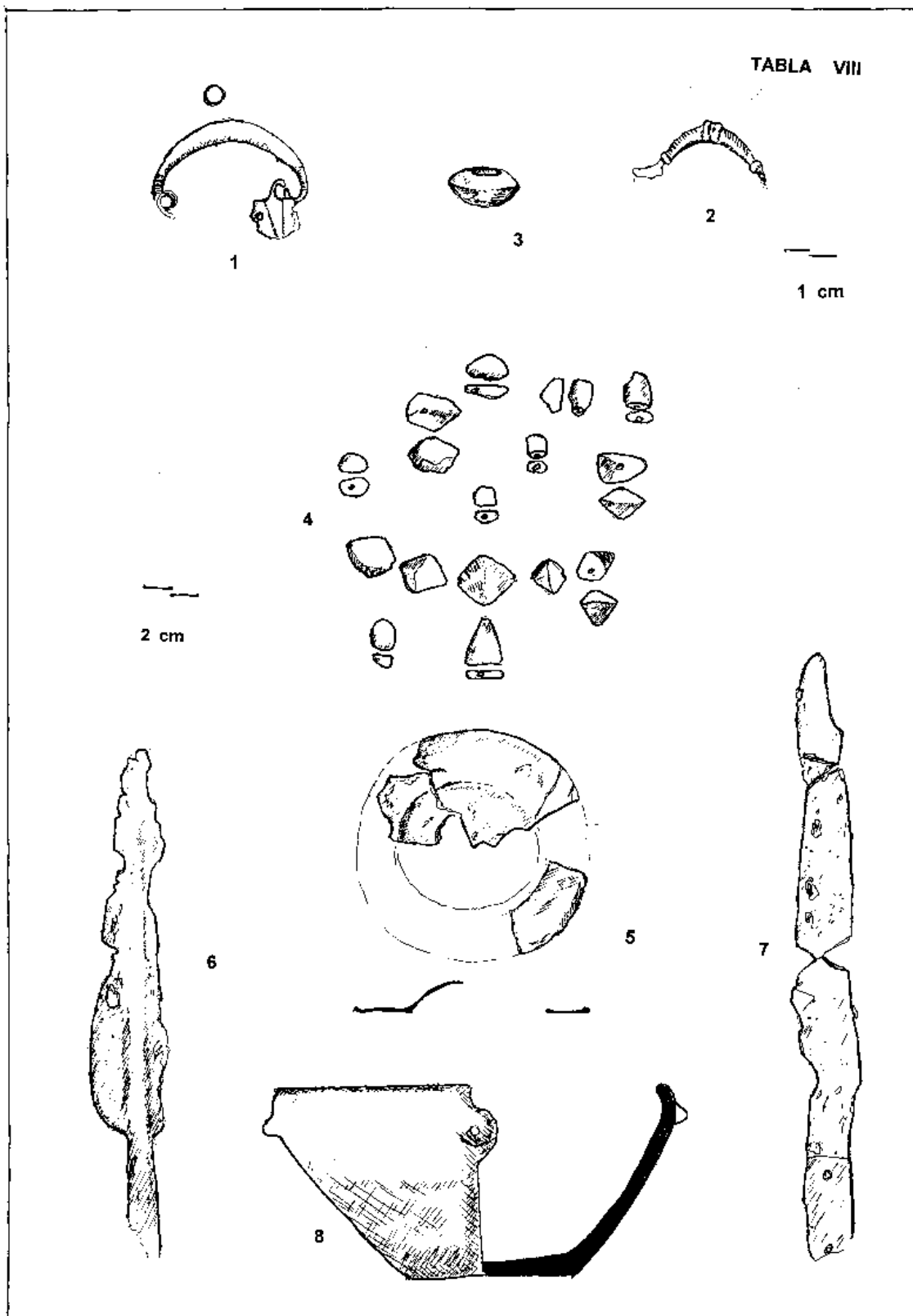
TABLA VI

Табла VI - Гушавац - Мрчајевци 1-11

Табла VII – Лугови – Бент – Мојсиње, 1-5

Табла VIII – Лугови – Бент – Мојсиће 1-8